

land. Met belangstelling kijken we dan ook uit naar de volgende publicatie van de onderzoeksresultaten betreffende de bouw- en architectuurgeschiedenis van de Sint Laurens.

Edwin Maes

S. van Aerschot, M. Heirman, *Vlaamse begijnhoven. Werelderfgoed* (Leuven: Davidsfonds, 2001, 272 blz., ISBN 90 5826 113 1).

De Vlaamse begijnhoven werden op 12 december 1998 door de UNESCO ingeschreven op de lijst van het werelderfgoed en dit, gelukkig, uitgerekend op een ogenblik dat deze vrouwenbeweging nagenoeg geheel uitdoofde. Het dossier dat vooral door S. van Aerschot, werkzaam bij de afdeling Monumenten en landschappen van het ministerie van de Vlaamse gemeenschap, hiertoe was samengesteld en in 1997 ingediend, vormde de aanleiding tot en is de basis van dit zeer fraai geïllustreerde boek. Hierdoor valt te verklaren waarom in de benadering van het onderwerp vooral het kunsthistorische aspect primeert. Het doel is een groot publiek beter te informeren over de bijzondere leefcultuur van de begijnen en een charme offensief te lanceren voor dit historisch stedelijk patrimonium in Vlaanderen dat inderdaad niet zo bekend is als ooit het geval was. Dat Van Aerschot met haar grondige kunsthistorische dossierkennis uiteindelijk slaagde in het binnenhalen van deze internationale erkenning, zal iedere kritische lezer duidelijk zijn en verdient alle lof. De geboden historische schets over de begijnen en hun activiteiten in hun zogenaamd 'besloten' hoven (Heirman) geeft daarnaast een verteerbare tekst, zodat de lezer een goed algemeen beeld van de beweging krijgt. Het sfeerbeeld, opgeroepen door prachtige foto's van woonensembles, goedgekozen objecten en documenten voorzien van commentaar, boeit zondermeer maar nodigt ook uit tot verdere lectuur. Wie daarenboven nog meer details over het onderwerp wenst te kennen kan via de beredeneerde bibliografie en de detaillijst van begijnhoven, gegroepeerd per provincie, of via de vermelde website meer informatie bekomen.

An Delva

B. Wouda, ed., *Een schatkistje uit Reijerwaard. Paleografische atlas van de archieven van polder Oud- en Nieuw-Reijerwaard* (Hilversum: Verloren, Barendrecht: Stichting documentatie cultuurhistorisch bezit van het waterschap IJsselmonde, 2002, 144 blz., €30,-, ISBN 90 6550 704 3).

'Paleografie heeft iets magisch: de oude handschriften zelf, het archaische taalgebruik maar ook de daarin beschreven zaken kunnen tot de verbeelding spreken', zo begint het voorwoord van *Een schatkistje uit Reijerwaard* (5), een polder gelegen in het waterschap IJsselmonde. Inderdaad hebben de vijfenvijftig afbeeldingen van teksten, geel en bruin van ouderdom of van de tannine om de verbleekte galnoteninkt te doen oplichten, slordig of in regelmatig gotisch schrift geschreven, iets geheimzinnigs. Toch gaan de oudste stukken niet verder terug dan het begin van de vijftiende eeuw. Door vier overstromingen verdween in de jaren 1373-1375 niet alleen de polder in het water, maar ook de archivalia van vóór die data. De teksten zijn chronologisch geordend en eindigen met een convocatie aan de ingelanden voor een algemene bestuursvergadering uit 1858. Dit is tevens het oudst bewaarde eigen drukwerk.

Hoewel het waterschap IJsselmonde 65 archieven van rechtsvoorgangers beheert, is gekozen voor een selectie van teksten uit alleen de archieven van de polder Oud- en Nieuw-Reijerwaard, om zodoende de rijkdom van één polderarchief beter te kunnen illustreren. De negen regels van de kritisch-normaliserende methode, die men bij het transcriberen in acht heeft genomen, staan in het voorwoord. Bij de transcripties is ook steeds een toelichting te vinden op de gebeurtenissen in de teksten, de historische context ervan, of over (paleografische) bijzonderheden van het document.

In de inhoudsopgave treffen we een goed overzicht aan van de soort documenten die we in het boek kunnen verwachten, bijvoorbeeld nr. 12: 'Chirograaf d.d. 13 mei 1457, houdende de akte van verhuring van een deel van de Drogendijk voor de duur van tien schoven.' Zo'n chirograaf, waarvan er drie zijn opgenomen in dit boek, is het bekijken waard. De tekst is oorspronkelijk in tweevoud weergegeven met als scheiding de eerste vier letters van het alfabet. Hier sneed men het document doormidden in een golvende lijn. Bij onenigheid behoorden, om de echtheid van het document te bewijzen, de twee stukken weer precies in elkaar te passen en het 'A, B, C, D' weer compleet te zijn. De uitdrukking 'voor de duur van tien schoven' geeft de duur aan van een jaar, van St. Petrus ad Cathedram op 22 februari tot het jaar daarop, de periode waarbinnen de jaarlijkse kerkelijke belasting in de vorm van de tiende schoof moest worden afgedragen.

De teksten kunnen van alles inhouden: rekeningen, keuren, aktes, rekestes, ordonnanties. Ook zijn er afschriften van veel oudere teksten, zoals het afschrift uit 1604 van een handvest van Jan II, graaf van Henegouwen, gedateerd 9 juni 1303. Het handvest betreft juridische richtlijnen. Behalve voorwoord en inhoudsopgave is er ook een inleiding 'Geschrift & geschrevene, gezien & geïnterpreteerd', over het ontstaan en de ontwikkeling van het schrift, soorten schriftdragers, boeken, zegels, charters en zo meer. Soms wordt ter illustratie van bijvoorbeeld de verschillende typen van de gotische minuskel naar de teksten verwezen.

Wat aan dit boek opvalt, is de uitstekende verzorging: de kleurendruk van de teksten, de prachtige omslag van de kaft en de gedegen verzorging van de transcripties en toelichtingen. Leest men de teksten door, dan kan men begrijpen dat men deze rijkdom niet alleen ongezien wilde bewaren in het archief. Dat men bij de uitgave als ordeningsprincipe voor één polder heeft gekozen, is ter illustratie van de diversiteit te verdedigen. Toch ligt daar ook een probleem. Er zit weinig samenhang in de verzameling. Natuurlijk was het niet de bedoeling dat *Een schatkistje uit Reijerwaard* op een kistje met los zand ging lijken en toch ontsnapt het boek maar net aan dit lot. Daarom vraag ik mij af waarom men in de inleiding niet meer aandacht heeft besteed aan de grootste gemene deler in de teksten: de waterhuishouding en de organisatiestructuur van de polder Oud en Nieuw-Reijerwaard. Er wordt in de toelichtingen wel over geschreven, maar dat geeft geen overzicht. Aan de andere kant staan sommige onderwerpen uit de inleiding, zoals het consonant alfabet en de problemen van papyrus als schriftdrager, wel erg ver af van de problematiek in documenten van een Zuid-Hollandse polder vanaf de vijftiende eeuw. De inleiding had omwille van meer eenheid in het boek, naast aandacht voor ontwikkeling van schrift en schrijven, ook aandacht moeten geven aan de inhoud en typische geografische herkomst van de teksten.

Een schatkistje heeft merkwaardig genoeg geen archieflijst en geen notenapparaat. Dit laatste lijkt ook niet nodig vanwege de toelichtingen en de aanwezigheid van een glossarium. Dat glossarium had iets langer mogen zijn. Wat is bijvoorbeeld een 'insinuatie aan schout en lage heemraden' voor document of rechtsmiddel? (104) Vooral bij inleiding en toelichting mist men de verwijzende noot. Verder is er een zegelbijlage opgenomen met beschrijvingen van wapens en namen van de zegelaars van diverse zegels uit het polderarchief. Als afsluiting zijn

er prachtige kaarten in een kaartenbijlage met, net als in de zegelbijlage, verwijzingen naar de teksten. Eén kaart is afgedrukt op de kaft van het boek. Hier kun je weg mijmeren bij rivieren met merkwaardige eilandjes, minuscule dijkhuisjes, bootjes met bolle zijlen, Ridderkerk waarvan zelfs de hooimijten bij de boerderijen zijn ingetekend. De liefde voor oude documenten van de makers van dit boek wordt hiermee in ieder geval uitstekend op de lezer overgebracht.

Martha Catania-Peters

K. Wils, ed., *Het lichaam (m/v)* (Alfred Cauchie reeks III, Leuven: Universitaire pers Leuven, 2001, 310 blz., ISBN 90 5867 170 4).

Dertien bijdragen maar liefst, telt dit derde deel van de Leuvense reeks historische studies. De Alfred Cauchie reeks bundelt studies van leden van het departement geschiedenis van de Katholieke Universiteit Leuven. In de Verantwoording wordt ons uitgelegd wie Alfred Cauchie (1860-1922) was en waarom de reeks naar hem vernoemd is. Het blijkt hier te gaan om een zeer vernieuwende historicus, die in de jaren rond 1900 baanbrekend werk heeft verricht voor de Leuvense universiteit. Doelstelling van de reeks is om aan de hand van thema's bundels te produceren die uitdagen en die de grenzen van de discipline overschrijden. Zowel op chronologisch als op methodologisch vlak wil zij bovendien ruimhartig zijn. De reeksredactie bestaat uit Jo Tollebeek, Jan Roegiers en Werner Verbeke.

De hierboven geschetste doelstelling wordt in deze bundel weliswaar bereikt waar het de ruimhartigheid in chronologie en discipline-overschrijding betreft, maar van enige eenheid is geen sprake meer. De redactie heeft een indeling gemaakt waarbij een zevental bijdragen onder de subtitel 'Tussen hemel en aarde' is geclusterd, terwijl de resterende zes artikelen onder de noemer 'Het moderne lichaam' zijn samengebracht.

De bundel bevat voor elk wat wils en ook ik ben uiteraard het eerst die artikelen gaan lezen die mij op het eerste gezicht aanspreken, te beginnen met 'Het geseksueerde lichaam van de heks in de nieuwe tijd' (103-116) van de hand van Dries Vanysacker. Dit artikel, ondergebracht in 'Tussen hemel en aarde', legt een relatie tussen beeldvorming van heksen en seksualiteit. Dit aspect is onderzocht in verslagen van heksenprocessen. Ondanks het feit dat de schrijver zich geografisch beperkt tot de Zuidelijke Nederlanden, graaft het artikel niet echt diep. De teneur is dat in de loop der tijd de nadruk in de beeldvorming kwam te liggen op vrouwelijke heksen, terwijl er in het begin nog wel mannelijke heksen voor het gerecht werden gesleept. Seksualiteit hoort bij de beeldvorming, en de bijbehorende verhalen van heksensabbats, waar gemeenschap met de prins der duisternis zou hebben plaatsgevonden, zijn genoegzaam bekend. Het vernieuwende in deze bijdrage ontgaat mij dan ook enigszins.

Ik vind het jammer dat de artikelen die onder de noemer *Het lichaam m/v* zijn samengebracht, zo erg uiteenlopen. Het hiervoor genoemde artikel over seksualiteit en hekserij had aan diepgang kunnen winnen, wanneer bijvoorbeeld literatuur over de beeldvorming van negers (slaven) en joden in relatie tot seksualiteit in de bundel was opgenomen. Een vergelijking was dan mogelijk geweest.

Het is jammer dat er, blijkens het notenapparaat, geen gebruik is gemaakt van recente publicaties zoals Rob van der Laarse, Arnold Labrie en Willem Melching, *De hang naar zuiverheid. De cultuur van het moderne Europa* (Amsterdam: Het Spinhuis, 1998). Met name dit werk zou interessant vergelijkingsmateriaal opgeleverd hebben. In beide boeken wordt regelmatig een relatie gelegd met seksualiteit en eveneens met 'anders zijn'. Om een voorbeeld te geven: in